

Nauczanie religii w szkole – zgodne z konstytucją i europejskimi standardami

Konstytucja w art. 48 stanowi, że rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Art. 53 mówi m.in., że wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru.

Nauczanie religii regulują także ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r., rozporządzenie ministra edukacji narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w publicznych przedszkolach i szkołach z 14 kwietnia 1992 r. wraz z nowelizacjami oraz porozumienie między ministrem edukacji narodowej i Konferencją Episkopatu Polski w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii z 6 września 2000 r.

Ks. prof. Józef Krukowski, wybitny znawca prawa wyznaniowego i stosunków państwo-Kościół, przypomniał wywiadzie dla KAI, że nauczanie religii w szkołach jest istotnym osiągnięciem europejskiej kultury prawnej w dziedzinie poszanowania wolności sumienia i religii. „Jest to ochrona wolności religijnej rodziców w zakresie wychowania dzieci zgodnie ze swymi przekonaniami w edukacji publicznej. Państwo demokratyczne powinno zapewniać ochronę wolności nie tylko OD przymusu, ale również wolności DO uzewnętrzniania swych przekonań religijnych i światopoglądowych przez każdego w życiu prywatnym i publicznym. Nauczanie religii w szkołach służy właśnie poszanowaniu przez państwo prawa rodziców do wychowania dzieci nie tylko w domu rodzinnym, ale również w szkołach - tłumaczy prawnik katolicki.

Z badania CBOS przeprowadzonego w marcu br. wynika, że nauczanie religii w szkole nie jest rażące dla 82 proc. Polaków. Dokładnie taki sam odsetek dorosłych obywateli naszego państwa wypowiedział się w tej sprawie w roku 2013.

Finansowanie religii – nie dotacja, ale wynagrodzenie za pracę

Finansowanie nauczania religii w szkole należy traktować nie jako dotację na rzecz Kościoła katolickiego (i innych związków wyznaniowych), ale jako jeden z kosztów systemu edukacji, który - na zasadzie poszanowania prawa do wolności religijnej - gwarantuje tym, którzy sobie tego życzą, możliwość korzystania ze szkolnej katechizacji. Nauczanie religii w szkołach odbywa się bowiem „z woli” zainteresowanych obywateli (rodziców, opiekunów prawnych, pełnoletnich uczniów). Takiego wyjaśnienia udzieliło KAI Ministerstwo Edukacji Narodowej przy okazji prac nad raportem „Finanse Kościoła katolickiego w Polsce” (2012).

Trzeba zaznaczyć, że ze względu na inne obowiązki księży pracują w szkołach na ogół na pół etatu, a zdecydowaną większość nauczycieli religii stanowią świeccy. Ponadto rzadko który nauczyciel religii prowadzi wyłącznie katechezę, najczęściej łączy te obowiązki z nauczaniem historii, WOS, języka polskiego lub innych przedmiotów i wówczas łącznie wypełnia cały etat. Wynagrodzenie za prowadzenie religii jest zatem częściowe.

Ponadto trzeba podkreślić, że wynagrodzenia za pracę stanowią dochód nauczycieli religii, a nie związków wyznaniowych. W świetle przepisów prawa polskiego władze zwierzchnie związków wyznaniowych nie mogą mieć żadnych roszczeń finansowych w związku z pokrywaniem ze środków publicznych kosztów związanych z nauczaniem religii. Roszczeń takich nie mogą one wysuwać ani w stosunku do władz publicznych, ani też w stosunku do katechetów.

Tu wracamy do regulacji prawnych: skoro prawo do nauczania religii (i bycia nauczonym) jest zapisane w najważniejszych aktach prawnych w Polsce, to zarówno nauczyciele, jak i uczniowie (za zgodą rodziców) mają prawo z tego korzystać.

Prawo Kościołów do nauczania religii – zgodne z konstytucją i ustawami

Według danych z Systemu Informacji Oświatowej, jakie KAI otrzymała od MEN w 2014 r., na przełomie 2012/2013 r. lekcje religii istniały w 26 391 spośród 28 228 wszystkich rodzajów szkół. Katechezę prowadziło w nich 31 356 nauczycieli. Najwięcej było ich w szkołach podstawowych (16 128), gimnazjach (7564), liceach ogólnokształcących (2611) i technikach (2458) oraz przedszkolach (1018).

MEN zastrzega, że zgodnie z przepisami ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, nie gromadzi danych o przynależności lub nie do stanu duchownego nauczycieli religii w systemie oświaty. Każdy Kościół prowadzi w tym zakresie własne statystyki. Według Komisji Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego z 2010 r., na 33 492 katechetów świeccy stanowili 18 348, księża diecezjalni - 11 382, siostry zakonne - 2610, a zakonnicy - 1152.

Katechizację w szkołach prowadzą 24 Kościoły i związki wyznaniowe zarejestrowane w RP. Czynią to na mocy art. 53 ust. 4 Konstytucji RP oraz m.in. na podstawie ustaw o stosunku państwa do danego Kościoła. Zazwyczaj jest tam zapisane, że Kościół „ma prawo do prowadzenia katechezy i nauczania religii” (np. art. 15 ust. 1 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego).

Ze statystyk Komisji KEP ds. Wychowania Katolickiego (maj 2015) wynika, że na lekcje religii uczęszcza 97 proc. uczniów szkół podstawowych, 95 proc. gimnazjalistów i 90 proc. uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Frekwencja na lekcjach religii spada wraz z wiekiem, ale wciąż jest bardzo wysoka.

Obecnie w Polsce lekcje religii, podobnie jak etyka, wychowanie do życia w rodzinie oraz języki mniejszości narodowych czy etnicznych należą do grupy przedmiotów fakultatywnych. Nauczanie tych przedmiotów staje się jednak obowiązkowe, jeśli taką wolę wyrażą rodzice ucznia lub sam uczeń, o ile jest pełnoletni.

Nauczanie religii odbywa się w wymiarze dwóch godzin lekcyjnych lub zajęć przedszkolnych tygodniowo. Przy czym lekcja w szkole trwa 45 minut, a w przedszkolu zajęcia dla 3-4-latków – 15 minut, natomiast dla 5-6-latków – pół godziny. Zmniejszenie liczby godzin jest możliwe jedynie za pisemną zgodą biskupa diecezjalnego i w praktyce wynika jedynie z braków kadrowych wśród nauczycieli religii, ale z roku na rok są one coraz mniejsze.

Obowiązek organizacji lekcji religii spoczywa na dyrekcji szkoły. Jeśli zgłosi się przynajmniej 7 chętnych, lekcje odbywają się w klasach lub grupach międzyklasowych, natomiast grupy międzyszkolne organizowane są dla 3 chętnych. Analogiczne przepisy jak w przypadku lekcji religii katolickiej, dotyczą organizowania lekcji religii innych wyznań, także dla wyznawców islamu czy judaizmu.

Od strony kościelnej nauczanie religii regulują przepisy prawa kanonicznego oraz Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce z 2001 r. Zobowiązuje ono w sumieniu katolików do zapisania dzieci na szkolne lekcje religii.

Zgodnie z przepisami tego Dyrektorium oraz w myśl rozporządzenia MEN z 1990 r. obowiązek troski o lekcje religii w szkołach na terenie parafii spoczywa na miejscowym proboszczu. Najczęściej to on rekomenduje biskupowi (a w praktyce - odpowiedniej komórce kurii diecezjalnej) katechetów, którzy posiadają kwalifikacje i z którymi chciałby współpracować. W niektórych diecezjach w Polsce, np. w archidiecezji katowickiej, obowiązki i prawa katechety (także wobec proboszcza) reguluje specjalny dokument, tzw. Statut katechety świeckiego.

Nauczyciele religii podejmują pracę w szkole na takich samych zasadach jak nauczyciele innych przedmiotów oraz muszą spełnić dodatkowe warunki. Po pierwsze, muszą posiadać imienne skierowanie do konkretnej placówki wystawione przez biskupa diecezjalnego, po drugie, ich kwalifikacje określa porozumienie zawierane między ministrem edukacji narodowej a Konferencją Episkopatu Polski a nie ustawa lub rozporządzenie ministerialne. Obecnie wymagane jest ukończenie studiów teologicznych oraz uzyskanie przygotowania pedagogicznego.

Nadzór nad nauczaniem religii w szkole pełnią zarówno wizytatorzy kościelni z kurii diecezjalnej, jak i wizytatorzy z kuratorium oświaty. Wizytacje kościelne kontrolują treść nauczania i jej metodykę oraz zgodność z programem, a także sprawdzają organizację lekcji religii. Natomiast wizytacje z kuratorium lub przeprowadzane przez dyrektora szkoły odnoszą się jedynie do metodyki nauczania oraz zgodności z programem a nie do treści katechetycznych.

W praktyce oznacza to, że katecheta podlega dwóm zwierzchnikom: dyrektorowi szkoły i biskupowi w sprawach treści nauczania i wychowania religijnego. Wprawdzie dyrektor nie może zatrudnić nauczyciela religii bez zgody biskupa, ale w sytuacji ewentualnego wykroczenia wobec Kodeksu Pracy czy Karty Nauczyciela dyrektor szkoły ma prawo udzielić katechecie upomnienia, nagany czy też zwolnić go z pracy, a jemu przysługuje wówczas odniesienie się do Sądu Pracy.

Biskup natomiast może wycofać katechecie misję kanoniczną do nauczania religii, gdyby ten uczył niezgodnie z doktryną Kościoła lub jego życie moralne nie byłoby spójne z zasadami głoszonymi przez Kościół, gdyby np. rozwiódł się, a następnie żył w drugim związku niesakramentalnym.

Programy nauczania religii i podręczniki zatwierdza strona kościelna. Te, które są przewidziane do użytku w całej Polsce, zatwierdzane są przez przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski (obecnie jest nim bp Marek Mendyk z Legnicy), podczas gdy programy i podręczniki dla jednej diecezji oraz autorskie dla kilku szkół zatwierdza biskup diecezji, w której będą one wykorzystywane.

Po dopuszczeniu programu do użytku przez zespół konsultantów i wydaniu pozytywnych recenzji o podręczniku, przewodniczący Komisji Wychowania Katolickiego wpisuje go do wykazu programów nauczania religii, nadaje mu odpowiedni numer w wykazie i informację o dopuszczeniu go przekazuje do wiadomości ministrowi edukacji narodowej.

Procedury te opisano w Dyrektorium katechetycznym i specjalnym regulaminie, zatwierdzonym przez Komisję Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego w 2001 r. natomiast obsługą tego procesu zajmuje się Biuro Programowania Katechezy działające w strukturze Sekretariatu Episkopatu Polski (SKEP) w Warszawie. Wspomaga ono także SKEP w kontaktowaniu się z władzami państwowymi w sprawach dotyczących nauczania religii oraz kształcenia nauczycieli tego przedmiotu.

Katecheza w szkole – standard europejski

Polska z lekcjami religii w szkole nie jest wyjątkiem na mapie Europy. W wielu krajach naszego kontynentu tradycja nauczania religii w szkołach publicznych trwa nieprzerwanie od ponad 200 lat i w większości ma charakter wyznaniowy, a nie jest to religioznawstwo.

System prawny w Austrii podkreśla, że nauczanie religii w szkole jest korzystne dla społeczeństwa, uzasadniając to tym, że kultura austriacka i europejska jest oparta przede wszystkim na chrześcijaństwie. Nauka religii w szkołach państwowych jest obowiązkowa, a koszty jej pokrywane są ze środków publicznych. W salach szkolnych - o ile większość uczniów jest wyznania chrześcijańskiego - musi być też wywieszony krzyż. Program nauczania religii pozostaje w kompetencji Kościołów. MEN musi być informowane o treści tego programu, ale jego zgoda nie jest wymagana. Przygotowanie książek do religii, tak jak innych przedmiotów, finansuje państwo.

W Niemczech lekcje religii odbywają się na mocy przepisów Konstytucji, a w większości krajów związkowych religia może być przedmiotem zdawanym na maturze. Nauczyciele otrzymują, podobnie zresztą jak w większości krajów, misję kanoniczną od biskupa.

We Włoszech nauczanie religii jest fakultatywne. Państwo ponosi ciężar finansowania nauczania religii katolickiej w szkołach i przedszkolach, gdyż przemawiają za tym względy kulturowe i historyczne. Uczniowie podstawówek mają dwie godziny religii tygodniowo, w szkołach średnich przewidziana jest na to jedna godzina.

W Hiszpanii szkoła ma obowiązek organizowania lekcji religii, co motywuje się przekazywaniem dziedzictwa kultury, zaś uczniowie lub ich opiekunowie decydują o uczestnictwie w tych lekcjach. Programy nauczania są zatwierdzane przez władze kościelne.

W szkołach publicznych Belgii prowadzone jest nauczanie religii jednego z uznanych wyznań lub etyki. Koszty organizacji tych lekcji ponosi ministerstwo edukacji. Istnieje jednak możliwość zwolnienia z tych zajęć, jeśli rodzice ucznia nie zaakceptują ani religii, ani etyki.

Choć w Irlandii szkoły są zasadniczo prywatne, ale dofinansowywane przez państwo, to lekcje religii są powszechne i wyznaniowe. Nadzór nad nauczaniem religii należy do odpowiedniego Kościoła.

W Chorwacji lekcje religii mają charakter wyznaniowy i fakultatywny. W planach lekcji przewidziano na nie 2 godziny tygodniowo. W Słowacji nauczanie religii jest przedmiotem do wyboru, zamiennie z etyką. Lekcja ma charakter wyznaniowy a programy nauczania są wspólnie zatwierdzone przez władze kościelne i oświatowe. Kościół sprawuje nad lekcjami religii nadzór merytoryczny i metodyczny. W Czechach lekcje religii są fakultatywne, z zajęć tych wystawiane są oceny, można też zdawać z religii maturę. Nauczyciele są opłacani przez państwo, muszą posiadać misję kanoniczną od biskupa.

Również na Litwie lekcje religii mają charakter wyznaniowy, oceniane są jak inne przedmioty, a przewidziano na nie jedną godzinę tygodniowo.

W Rumunii lekcje religii są organizowane dla tych wyznań, które w danej klasie mają przynajmniej 10 uczniów, a w liceach – 15. Programy nauczania są ustalane wspólnie przez władze oświatowe i kościelne, muszą być skorelowane z obowiązującym programem szkolnym. W Serbii każda ze wspólnot wyznaniowych ma prawo organizować lekcje religii w szkole – przewidziano na nie jedną godzinę tygodniowo. Zapisanie się na te zajęcia na początku cyklu edukacyjnego skutkuje tym, że religia dla danego ucznia staje się przedmiotem obowiązkowym, aż do zakończenia cyklu.

W Grecji nauczanie religii w szkołach prowadzone jest zgodnie z doktryną Kościoła Prawosławnego. Nauczyciele mają status urzędników państwowych, za co otrzymują wynagrodzenie, podczas gdy ich nominacja i program nauczania pozostają pod kontrolą Kościoła. Koszty ponosi ministerstwo edukacji. Uczniowie nieprawosławni nie muszą uczestniczyć w tych zajęciach, rodzice mają bowiem zagwarantowane prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi.

Poza- lub ponadwyznaniowe lekcje religii organizowane są tylko w kilku krajach Europy, np. w Danii, Norwegii, Anglii i Walii czy Szkocji. W Anglii i Walii nauczanie religii ma charakter obowiązkowy, ale ponadwyznaniowy – jest to przekaz wiedzy o religiach. W Szkocji ma charakter religioznawczy a jego celem jest prezentacja chrześcijaństwa w kontekście poszukiwania sensu życia. W Portugalii lekcje religii mają charakter wychowania etycznego i religijnego, przybliżają podstawy największych światowych religii. W Islandii natomiast nauczanie religijne jest ponadwyznaniowe i obowiązkowe, a uzupełnia je katecheza sakramentalna w parafiach.

We Francji religia jest przedmiotem pozaszkolnym, odbywa się w dniu wolnym od lekcji i nie jest subwencjonowana przez państwo. W Bułgarii możliwe jest organizowanie lekcji religii prawosławnej w niektórych, wyznaniowych szkołach a Kościół katolicki może prowadzić jedynie katechezę parafialną. Na Białorusi, podobnie jak w Słowenii, nauczanie religii odbywa się w salach parafialnych, nie ma natomiast możliwości, by te lekcje odbywały się w szkołach.

Źródło: KAI
Łukasz Kasper, Anna Wojtas / Warszawa